

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Arany János és a magyar református énekek

Cikkem egyrészt több olyan – a szakirodalomban sem ismeretlen – adalékot gyűjt össze, amely a cikkcímbe jelzett tágabb témakörbe tartozik. Másrészt – ezekkel mintegy háttérként – Arany János egy írásához és az abban szereplő énekrészlethez nyújt filológiai kiegészítést és korrekciót.

Arany János már gyermekkorától fogva ismert számos, reformátusok használta egyházi éneket (s ezekből nem egy a közös protestáns örökség részeként az evangélikusok énekeihez is hozzátartozott). Gyulai Pálhoz Nagykőrösről 1855. június 7-én keltezett önéletrajzi levelében többek között ezeket olvashatjuk: „Kedves Palim! Ideje volna beváltanom ígéretemet, s megküldeni az autobiographiát, melly iránt felszólítottál. (...) Szüleim már mindketten öregek, mikor születtem (...) szerettek is az öregség minden vonalmával, mindig körükben tartottak, és rendkívül vallásosak lévén, e hajlam rám is korán elragadt: az ének és a szentírás vonzóbb helyei lettek első tápja gyöngé lelkemnek. A szoltárokat, a biblia vonzóbb történetei – emlékezetem meghaladó idő előtt, hallásból már elsajátítottam, – alig 3–4 éves koromban apám, ki értelmes, írástudó paraszt ember volt – hamuba irt betűkön megtanítva olvasni, úgyhogy mire iskolába adtak (...) már nemcsak tökéletesen olvastam, de némi olvasottsággal is bírtam, természetesen olly könyvekben, mellyek kezem ügyébe kerültek s mellyekhez inkább vonzódtam, mint bibliai történetek énekei, a ponyva irod[alom] némelly terméke etc.” (Arany 1855/1982: 554–557; 559–560). S aztán később beszámol magyar és világirodalmi olvasmányairól, a latin klasszikusokkal való ismerkedéséről is stb.

Számunkra most az a fontos, hogy Arany már gyermekként szert tett egyházi ismeretekre, az egyházi énekléssel kapcsolatosakra is. Amikor tizennégy éves elmúlván Szalontán praecceptor lett, s a tanulás mellett tanított is, az ő kötelessége is lett „a temetéseken éneklés, főképpen az éneklő gyermekekre való felvigyázás” (DEBRECZENI 1968: 10). A zenéhez is jó érzéke volt. Maga is játszott gitáron, valamint zongorán, dalokat is szerzett, kézíratos népdalgyűjteményét pedig Kodály Zoltán és Gyulai Ágost tette közzé 1952-ben. Arany zenei műveltségéről, népdalgyűjteményének kiadásáról megemlékezik például a Zenei Lexikon (M[AJOR]. E[RVIN]. 1965. 1: 82, *Arany János*) és SZÖNYINÉ 2017 is. Idős és beteges már, amikor 1877-ben írt Tamburás öreg úr című versében tulajdonképpen magáról írja, hogy „mikor az ihlet s unalom megszállja”, veszi a rozszant tamburáját (egyfajta gitárhoz hasonló hangszert), s többek között régi protestáns egyházi énekeket is játszik: „Olykor egy-egy ének nyújt neki vígaszt; | A hitújítás kora szülte még azt: | Benne a tört szív, bünt-vallva, leverve, | Vagy erős hittel Istenhez emelve.” Mindezt azért írom, hogy lássuk, megvoltak az ismeretei ahhoz, hogy az egyházi énekek ügyéhez hozzászóljon. A magyar nemzeti versidomról című tanulmányában (ARANY 1856/1962: 218–258; vö. még: 602–607) számos, költőktől, népdalokból vett példa mellett egynéhány 16. századi, de később is használt egyházi ének kezdő sorait is idézi. Például az „Emlékezzél | Mi történék | Uram mi raj- | tunk” (RPHA. 0366) és az „Örül mi | szívünk || mikor ezt | halljuk || a templomba mégyünk” (RPHA. 1160)

a mai magyarországi református énekeskönyvben (pl. Énekeskönyv 1948/1995) is szerepel, a 386., illetve a 163. dicséret (az utóbbi ritmikai okokból *Örvend* kezdőszóval). MAJOR ERVIN, illetve a Zenei Lexikon (i. h.) szerint „ő a legelső és legjelentősebb hirdetője annak a tételnek, hogy a magyar versformák dallamalakzatokat tükröző fejlődmények”.

A szövegahagyományozódás okán ARANY e tanulmányának néhány sorát külön is idézem. „Így főntebb az 5. szám alatt megemlíthettem volna Szegedi Kis István énekét, mely tisztán magyar ütemekre oszlik, s melynek dallamát is jól ismerem: »Szánja az Úr | isten | híveinek | romlását;« – párhuzamba tehetém vala Balassa ime sorait: »Ezeket | íram | a tenger | partján || Óceánus | mellett,« a ma is, nálunk reformátusoknál, ismert templomi ének e sorával: »Örül mi | szívünk || mikor ezt | halljuk || a templomba mégyünk,« mert mindenikben ugyanazon magyar rhythmus érezhető;” (ARANY 1856/1962: 243). Az említett 5. sorszám alatt az előző oldalon ARANY olyan sorokat mutat be, amelyeket négy, három és két szótagos ütemek alakítanak. Összefoglaló kézikönyvében CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN (1950: 173) külön kitér rá, hogy a „Szánja az Úr Isten híveinek romlását” kezdetű jeremiádra „Arany János kedvesen emlékszik vissza mint gyermekkori kedvenc énekére, megjegyezvén, hogy dallamát is jól ismeri és versformáját nagyon szép, tiszta magyar üteműnek tartja. (...) Arany János 1817-ben született, az általa idézett ének pedig már az 1720. évi lőcsei kiadás óta hiányzik a magyarországi és erdélyi református egyházi énekeskönyvből; annál jelentősebb tehát, hogy azt dallamával együtt gyermekkorától fogva jól ismerte, mert ez azt bizonyítja, hogy igen sok, a szalontai egyszerű parasztszaládhoz hasonló református háznép talán nyomtatott, vagy írott betű, de többnyire (a dallam tekintetében pedig jóformán kizárólag) *szájhagyomány útján* több mint száz esztendőn *át tudta örökíteni* azt a keresztyén hagyományt”, amit ez az ének képvisel, és amit a későbbi kor mellőzött. (Más kérdés, hogy a „Szánja az Úristen” kezdetű ének szerzőjének a RMNyt. [1]: 897 már Szegedi Gergelyt tartja.)

ARANYnak két olyan rövid írása van, amely kifejezetten a református énekekkel foglalkozik. Az általa szerkesztett Szépirodalmi Figyelő 1861. jan. 16-i számában (ARANY 1861: 175, kiemelések az eredetiben) a Vegyes rovatcím alatt névalírás nélkül olvashatjuk a következőket: „A »Prot. egyh. és isk. lap[«-]ban igen ok- és időszerű felszólalás olvasható a protestans egyházi énekek átnézése és részben újradolgozása mellett, melyhez mindenki szívvel-lélekkel fog járulni, a ki főleg az erdélyi ref. énekeskönyv sajnálatosan felszeg és gondolatlan összeállítását ismeri. Ott van:

Bethlehem kis város, de nagy,
Mert onnan jött a *főhadnagy*,
Kenyérnek háza méltán,
Mert ott született a manna,
A vén Simeon és Anna
Örültenek *azér tán*,

stb., stb. Soha meg nem bocsájtható az illető gyülekezetek- és egyházi hatóságoknak, hogy az énekek készítésekor jobb költőinket nem szólították föl közreműködésre, mit bizonyosan készséggel fogadtak volna meg, s minek most adandó alkalommal nem is szabad elmaradni. – A magyarországi reformátusok ugynevezett »uj« énekeskönyvében sok szép ének található, melyek a bibliai és költői *kenetet* lelkesen tudták összeegyeztetni s melyektől a nép nem is válna meg öröme. De abban is volna mit javítani; csakhogy

a javítás ne álljon felcizfrázásból, világi tulipánnal, rózsával, népieskedő affectatióval; s az ott található – sokszor igen talpraesett rímelés ne cseréltesse föl esetlen asszonáncz-kopogással, értem, a milyen világi kötetünket elborítja. Mi olvastunk néhány újabb korban keletkezett vallási éneket, de megvalljuk, egyikben sem találtuk azon negélylés nélküli, igaz bensőséget, azon szivből buzgó vallásos érzelmet, a melytől régibb énekeink jobbjai át vannak hatva. »Igazság!« itt is, mint a költői productio minden ágában: ha ez nincs, akkor a szép szavak árja: csak *zengő ércz és pengő czimbalom.*”

Ezt a szöveget közli a kritikai kiadás is, a jegyzetei pedig az ARANY említette egyházi hetilap adatát: „A felhívás GÁSPÁR JÁNOSNAK (I. 329. ÜZ.) A KÖNYVISMERTETÉS C. ROVATBAN KÖZÖLT CÍMTELLEN CIKKÉBEN TALÁLHATÓ (1860. 51–52. SZ.), DE EGY KÜLÖN KIS SZOROZAT IS FOGLALKOZIK E KÉRDÉSEL: *Egyházi énekeink története, ismertetése, átnézése*” (I. ARANY 1861/1963: 16–17; 368).

Nem közlik azonban honnan, melyik énekből való az Aranytól idézett részlet. Ezt – immár kritikai apparátussal is ellátva – megállapíthatjuk. A „Szívünk vígsaggal ma be tölt;” kezdetű karácsonyi ének hetedik versszakának első feléről van szó, amelyet a RMKT 17. század című sorozat tavaly megjelent 17. számában az első ismert kézirat betűalakjaival, helyesírásával (és tördelésével) közölnek a 39. énekként, a kötet végén pedig jegyzeteket fűznek hozzá (RMKT. 17. század, 17: 109–112; 885–886).

A RMKT. megfelelő adatait kiegészíthetjük azzal, hogy erre az énekre ARANY JÁNOS is utalt, illetve idézett belőle, s mint írja, az „erdélyi ref. énekeskönyv”-ből, tehát gyülekezeti énekként is funkcionált. Az idézett szövegrész és egyben az egész ének megtalálható az 1837-ben megújított, s 1838-tól több kiadásban megjelent erdélyi református énekeskönyvben a „Karácsoni énekek” között, a sorszáma CI, a kezdősora: „Szívünk vígsaggal ma bé-tölt”. Az első versszaknál közli a kottát, s alá írja soronként a szöveget. A további szöveget versszakonként elkülönítve s azokon belül folyamatosan közli, a nagybetűvel való kezdet jelzi az új sort. Magam az 1838-as (Énekeskönyv 1838), az 1856-os és az 1871-es kiadást tudtam megnézni, az 1867-est pedig az Országos Széchényi Könyvtárban Pojjákné Vásárhelyi Judit volt szíves kérésemre megtekinteni (ezúton is köszönöm). Megállapítható, hogy a szöveg a különböző kiadásokban egyezik, legfeljebb olykor a központosításban vagy az ékezetek használatában van egy-két eltérés (pl. *Simeon* vagy *Siméon*). Mint látom, az 1838-as és az 1856-os kiadásnak a címlapszövege is lényegében teljesen egyező. Az 1856-os kiadásból közlöm a hetedik versszak szövegét: „7. Bethlehem kis város, de nagy; Mert onnan jött a fő hadnagy; Kenyérnek háza méltán; ∴ Mert ott adatik a manna, Kin a vén Siméon s Anna Örültének azértan: Melyel teljel kegyes lélek, ’s mondjad élek e’ kenyérrel, Hintetvén szent drága vérrel” (Énekeskönyv 1856: 139).

A 7. versszakban említett vén Simeonról és Anna prófétanőről Lukács evangéliuma második részében olvassuk, hogy amikor az újszülött Jézust szülei a Mózes törvénye szerint bemutatják a jeruzsálemi templomban, hálát adnak, hogy láthatták, és prófétálnak róla. A „Kenyérnek háza méltán” sor pedig arra is céloz, hogy a *Bethlehem* városnév jelentése ’a kenyér háza’. (Ezzé azonban csak később értelmezték át, eredeti jelentése ’Lahamu [istennő] háza’ volt; I. FNESz.) A *fő hadnagy* érteleme pedig itt ’fővezér’ (metaforikus használat) és Jézusra vonatkoztatva).

Az énekszöveg viszont esetünkben filológiai problémát vet fel. Az Arany-idézetben ugyanis a *született* szó áll az énekeskönyvbéli *adatik* helyén, az *azértan* helyett pedig *azér tán*. Különösen az első esetben nem lehet a nyomdász hibájával vagy esetleges „korrekció-

jával” számolni. Inkább arra gondolnék, hogy Arany ezt az éneket is annak idején valamilyen kéziratos másolaton alapuló vagy a szóbeliségben variálódó változat nyomán ismerte, és/vagy emlékezetből pontatlanul idézte. Az „új” erdélyi énekeskönyvnek több kiadása volt, mi az említetteket tudtuk megszerezni, megtekinteni. Mivel azokban mindig egyforma a szöveg, nem hiszem, hogy lett volna olyan kiadás, amely az ARANY által idéztet vizsgálgazzon. ARANY kritikája azonban akkor is jogos, még ha az egyházi nyelvbe nem illő anyag használatú *azér tán* nem is az énekeskönyv hibája. Az ének (és az énekeskönyv) szövege sokszor esetlen, nem véletlenül kurzíválta ARANY a *főhadnagy* szót is. A későbbi szakirodalomnak is kifejezetten rossz véleménye volt az 1837-ben megújított erdélyi református énekeskönyvről. CSOMASZ TÓTH (1950: 181) például leginkább egyes alkalmi énekeinek „ma már végképpen megfakult, olcsó stílusnegédességeit” tette szóvá. – Mindenesetre látható: az Arany-kritikai kiadás megfelelő helyét is ki tudjuk egészíteni: az idézett énekrészlethez csatolhatjuk a teljes ének és az azt tartalmazó énekeskönyv címét, az ének forrásadatait, valamint megjegyezhetjük, hogy az idézetben két szó eltér az énekbelitől.

Térjünk azonban vissza még az *azértan* szóra. Ez az *azért*-n határozóraggal ellátott (nyomatékosított) alakja, amely előfordult a régiségben (l. EtSz.; NySz.), s az ÚMTsz.-ben is van rá egy adat. Szenci Molnár Albert zsolttáraiban hatszor fordul elő, a következő zsolttárakban és versszakokban: 33/1, 41/5, 46/3, 52/3, 68/17, 78/11. (Az adatok A. MOLNÁR FERENC – BODA ISTVÁN KÁROLY, Szenci Molnár Albert zsolttárfordításainak konkordanciája című készülő munkája alapján.) Ezekből az első kettő: „Áldjátok *azértan* | Hangos citerában” [az Urat]; illetve: „Légy kegyelmes *azértan* Úr Isten | Illy nagy szükségemben.”. Nem gondolhatjuk tehát, hogy Arany ezt a szót nem ismerte, annál kevésbé, mert legalábbis költői műveiben kétszer is használja, például: „Hivatá *azértan* cigányok vajdáját, | Ledi-csérte rútol az egész fajtáját,” (A nagyidai cigányok 1/10; vö. BEKE 2017: I:132). BEKE az *azértan*-t itt ’a szóban forgó ok miatt’ jelentéssel veszi föl. Ami a Szépirodalmi Figyelő kis cikkét illeti, itt már könnyebben mondhatnánk, hogy netán a nyomdász „értelmesítette”, olvasta tévesen a régies szót: *azértan* → *azér tán*, de inkább föltehető, hogy Arany egy már romlott szövegvariánsra emlékezett. S noha az adott helyen az *azértan* sem hangzott volna a legjobbban, az ő nyelvérzéke „magától” nemigen hajlott volna e félrehallásra, módosításra.

ARANY az alább idézendő feljegyzésében is egy készülő gyülekezeti énekeskönyv számára Szenci Molnár zsolttárszövegeinek csak igen kismértékű módosítását javallaná. 1882-ben, halála évében arra kérték, nézze át egy készülő református énekeskönyv (vagy abban csak a Szenci Molnár-féle zsolttárak) szövegét. Nem vállalta, a felkérésre röviden ezt válaszolta: „Nem vagyok oly helyzetben, hogy olvassak, összehasonlítást tegyek, bíráljak. Az eredeti szöveget kellene értenem, Marot és Beza költői paraphrasisával egybevetnem, ezeket Molnárral s az új dolgozattal hasonlítottam össze; de a zsidót nem is tudom, a többi munkára szemem képtelen. Részemről azt hiszem, Molnár elég lett volna egészen szokatlan archaismusaitól megszabadítani; mert az ő szövegét a nép már szinte egyenesen Szent Dávidénak tartja, s úgy tiszteli. [Bekezdés] A *dicseretekre* nézve sem gondolom, hogy a köznép jobban értené a *felvirágozott*, mint a *bibliai* nyelvet, vagy, hogy a Csokoi-iskola teljes rímeinél jobban kapna toldott-foldott assonáncokon. *Jó éneket írni nincs a mai kor szellemében*, mert vallási ihlet nélkül költői sincsen.” A kritikai kiadásban az e szöveghez csatlakozó jegyzetben többek közt ezt áll: „Arany László a következő előzetes magyarázó megjegyzést illesztette e szöveg elé: »A budapesti ref. egyház részéről Arany, mint tanácsbíró, 1882-ben a zsolttárak újonnan tervezett szövegét, bírálat s véleményadás

végett’ megkapván a füzetke hátlapjára a következő jegyzetet írta: «... Csak fogalmazvány volt-e ez a hátlapi jegyzés, s a purumot elküldte-e az illetékeseknek, erre nincs adatunk» (ARANY 1882/1968: 555; 874). Ehhez még hozzáteszem, hogy Arany neve a Dunamelléki Helvét Hitvallású Egyházkerület jegyzőkönyveiben 1860-tól szerepel, s az egyházkerület közgyűlése 1867-ben tanácsbírává választotta. Ő azonban, mint a jegyzőkönyv is mutatja, levélben jelezte, hogy egészségi állapotára való tekintettel nem vállalhatja el e tisztséget. A gyűlés azonban az iránta érzett „kitűnő tiszteletnek” a jeléül, megkérte az elnökséget, hogy újra kérje fel tanácsbírának, azt is jelezvén neki, hogy tisztében „kíméletes figyelmet” fognak tanúsítani, akár egészségi állapota, akár hivatalos teendői vagy egyéb körülményei igénylik ezt. „A jegyzőkönyvekben ezt követően nem szerepel Arany János neve” (KIS 2017: 7). Tartózkodó természetűe egyébként is került a közszereplést. Reformátuságát, kálvinizmusát elsősorban puritán erkölcsé tükrözte (vö. pl. IMRE 2017a, 2017b).

Témánk szempontjából még az is figyelemre méltó, hogy Arany János olvasta-át nézte a Protestáns egyházi és iskolai lapokat, és az abban megjelent híradásra gyorsan, értően és javító szándékkal reagált is.

Jó gyülekezeti énekeskönyvek összeállítása mindig is gondja az egyes egyházaknak, a reformátusoknál pedig fokozottabban is jelentkezik a szöveg hagyományhoz, ebben a Szenci Molnár fordította zsoltárokhoz is való viszony kérdése; és jó esetben az a törekvés, amely a hagyomány és az újítás közti megfelelő egyensúlyra törekszik.

Kulcsszók: Arany János, református énekek, erdélyi református énekeskönyv, szöveg hagyományozódás

Hivatkozott irodalom

- ARANY JÁNOS 1855/1982. Arany János – Gyulai Pálnak. In: *Arany János összes művei XVI. Levelezés II.* Sajtó alá rendezte SÁFRÁNY GYÖNGYI. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 554–564.
- ARANY JÁNOS 1856/1962. A magyar nemzeti versidomról. In: *Arany János összes művei X. Próza művek I.* Sajtó alá rendezte KERSZTURY MÁRIA. Akadémiai Kiadó, Budapest. 218–258; 602–607.
- [ARANY JÁNOS] 1861. Vegyes. In: *Szépirodalmi Figyelő* 11: 175.
- ARANY JÁNOS 1861/1963. A Szépirodalmi Figyelő 11. sz.-ből a 36. sorszámmal ellátott szerkesztői megjegyzés. In: *Arany János összes művei. XII. Próza művek 3.* Sajtó alá rendezte NÉMETH G. BÉLA. Akadémiai Kiadó, Budapest. 16–17; 368.
- ARANY JÁNOS 1882/1968. [Új zsoltárszövegekről]. In: *Arany János összes művei XI. Próza művek 2.* Sajtó alá rendezte NÉMETH G. BÉLA. Akadémiai Kiadó, Budapest. 555; 874.
- BEKE JÓZSEF 2017. *Arany-szótár. Arany János költői nyelvének szókészlete* 1–3. Anyanyelvpolitika Szövetsége – Inter, Budapest.
- CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN 1950. *A református gyülekezeti éneklés.* Magyar Református Egyház, Budapest.
- DEBRECZENI ISTVÁN 1968. *Arany János hétköznapijai.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Énekeskönyv 1838. *Megújított énekeskönyv az Erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Evangelico-Reformata Anyaszentegyház használatára.* Evang. Ref. Kollégium, Kolozsvárt.
- Énekeskönyv 1856. *Megújított énekeskönyv az Erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Evangelico-Reformata Anyaszentegyház használatára.* Evang. Reform. Kollégium, Kolozsvárt.
- Énekeskönyv 1948/1995. *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára.* Magyarországi Református Egyház, Budapest.

- EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN – MELICH JÁNOS, *Magyar etymológiai szótár*. MTA, Budapest, 1914–1944.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- IMRE LÁSZLÓ 2017a. Arany János és a kálvinizmus. *Alföld* 68. 2: 48–52.
- IMRE LÁSZLÓ 2017b. Arany János és a kálvinizmus. *Confessio* 41. 2: 46–50.
- KIS DOMOKOS DÁNIEL 2017. Pap volt és presbiter. *Presbiter* 26. 3: 7.
- M[AJOR] E[RVIN] 1965. Arany János [lexikoncikk]. In: BARTHA DÉNES főszerk., *Zenei Lexikon* 1–3. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1963.
- NySz. = *Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégebb nyelvelmélektől a nyelvújításig* 1–3. Szerk. SZARVAS GÁBOR – SIMONYI ZSIGMOND. Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, Budapest, 1890–1893.
- RMKT. XVII. század, 17. = *Evangélikus és református gyülekezeti énekek (1601–1700)*. Szerk. és a jegyzeteket írta H. HUBERT GABRIELLA, a szövegeket VADAI ISTVÁN, a dallamokat ECSEDI ZSUZSANNA rendezte sajtó alá. Balassi Kiadó, Budapest, 2016.
- RMNyt. [1.] = *Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
- RPHA. = *Répertoire de la poésie hongroise ancienne* 1–2. Direction IVAN HORVÁTH assisté par GABRIELLA H. HUBERT. Nouvel Objet, Paris, 1992.
- SZÖNYINÉ SZERZŐ KATALIN 2017. *Arany János „Koszorús” barátja, Bartalus István*. [http://www.\[-\]parlando.hu/2017/2017-2/Szonyine-Arany-Bartalus.pdf](http://www.[-]parlando.hu/2017/2017-2/Szonyine-Arany-Bartalus.pdf) (2017.10.27.)
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

János Arany and Hungarian Reformed hymns

János Arany (1817–1882), the great Hungarian poet knew hymns of the Reformed Church ever since he was a child. In his works, he refers to them several times. In a brief paper published in 1861, he criticizes the Transylvanian Calvinist hymnal of the time and even cites a few less well-written lines from it. The present paper shows that the citation is from a Christmas carol taken from a hymn-book first published in 1838. However, Arany may have known a slightly different version of the song, as his citation is not quite accurate. In general, he thought that textual traditions of the congregational songs should be adhered to as far as possible, it is not a good practice to modify them to conform to the fashions of the day.

Keywords: János Arany, Calvinist hymns, Transylvanian Hymn-book of the Reformed Church, text traditions.

A. MOLNÁR FERENC
Miskolci Egyetem
Debreceni Egyetem